

pretpadomju uzskatu veidošanos, bija tikai butaforija. Tāpat pārspīlētas šķiet autora aplēses, ka deviņiem no desmit cilvēkiem, kas Brežņeva laikā lika svecītes pie Čakstes, Baloža un Meierovica atdusas vietām, “bija visai aptuvenus priekšstats, kas ir šie pagātnes valstsvīri un ko viņi paši tur meklē” (91. lpp.). Protams, precīzi noteikt cilvēku informētību un to, ko īsti cilvēki toreiz domāja, nav iespējams. Taču, sociālpsiholoģiski raugoties, indivīda motivācija rīkoties pretpadomiski un riskēt ar savu turpmāko karjeru visdrīzāk balstījās zināšanās par starpkaru Latviju. Respektīvi, runa vispirms ir par informētu, nevis impulsīvu rīcību, jo pretējā gadījumā grūti iedomāties jebkādu ticamu iemeslu, kādēļ gan lai absolūtais vairums cilvēku, kā to apgalvo autors, bez jebkādam zināšanām par konkrētām vēsturiskām personībām vēlētos paslepus nolikt svecītes pie viņu kapa. Rezumējot – tas, kā autors izvēlas atainot Brežņeva laiku, liek jautāt par kopējo labumu un tā dažādajām dimensijām. Proti, ja ekonomiskās attīstības dimensijā ir novērojami nosacīti sasniegumi un ieguvumi, bet izpausmes, dzīvesveida un pārvietošanās brīvība jo-projām ir būtiski ierobežota, vai tas ir pietiekams pamats, lai Brežņeva laiku uzskatītu par labākajiem gadiem latviešu tautas pastāvēšanas vēsturē?

Centieni grāmatā izvairīties no kategoriski negatīva vai pozitīva padomju laika vērtējuma, protams, pelna atzinību, jo tas paver iespējas ielūkoties dziļāk Padomju Latvijas ikdienā, īpaši pēc Staļina nāves. Šajā ziņā Pavloviča darbs ir uzlūkojams kā mēģinājums Latvijas vēsturnieku diskursā iedzīvināt alternatīvu padomju laika reprezentāciju. Tomēr, kā redzams, ar vēlmi paplašināt padomju laika nozīmju lauku vēl nepietiek, jo jauna ceļu gājējiem tik tiešām ir arī nepieciešams parādīt padomju ikdienas sarežģītību, kura veidojas mijiedarbībā starp aizgājušā laika privāto, kopienas un institucionālo līmeni. Šīs grāmatas autoram tas diemžēl nav izdevies, tādēļ darbs paliek iesprostots šaurā konceptuālajā ietvarā, vulgārsocioloģiskos spriedumos un iekšējās pretrunās.

Mārtiņš Kaprāns

* * *

Jura Pavloviča grāmata “Padomju Latvijas ikdienas” tiek reprezentēta kā darbs “ikdienas vēsturē”. Autors arī atzīmējis, ka darbs ir tikai populārzinātnisks pieejamo faktu apkopojums un “nepretendē uz lielo zinātnes celmu laušanu”, norādot, ka tas “būtu jāņem vērā arī pārlieku centīgiem kritiķiem” (5. lpp.). Tas, protams, atturēja no refleksijām par šo darbu. Neizpratni, vismaz man, radīja šī iepriekšējā uzstādījuma atsaukums un

paziņojums, ka tā esot “bijusi provokācija muļķiem”.¹ Es nemoralizēšu par akadēmiskās ētikas pārkāpumiem vai par autora elementāro cieņu pret savu potenciālo lasītāju; tas lai paliek Pavloviča ziņā.

Bet! Ja jau par darbu tomēr izsakās, tad man būtu pāris piezīmju, ar kurām vēlētos dalīties ar kolēģiem.

Darbu izlasīju ar lielu interesi un rekomendēju to lasīt arī citiem. Autora populārzinātniskais stils un vietumis lasāmie apgalvojumi, domāju, varētu raisīt sarunas un diskusijas par daudziem Padomju Latvijas vēstures momentiem. Jāsaka, ka vēstures izpētē pēckara padomju laiks (ja neņem vērā nacionālo partizānu vai padomju varas represīvo politiku) ir bijis savdabīgs baltais plankums, neskatoties uz atsevišķu vēsturnieku darbību.² Tas, protams, neveicina ne vēstures izpratni, ne arī izpratni par vēsturnieka darbu. Vēl nesēn žurnāliste Natālija Mihailova savā rakstā retoriski vaicāja: vai tiešām laika periodā starp 1940. un 1990. gadu ir bijušas tikai deportācijas? Kāpēc nemitīgi tiek mēģināts iestāstīt, ka dzīve notikusi ellē, kaut atmiņa liecina par ko citu?³

Koncentrēšanās uz staļinisma noziegumiem, etnocentriskums pagātnes izpratnē, politiskās vēstures dominance un vēl virkne faktoru neveicina vienmērīgu, tolerantu pagātnes skatījumu. Tādēļ Jura Pavloviča darbs šķita novatorisks un nepieciešams. Tomēr pēc grāmatas izlasīšanas radās arī jautājumi.

Ja grāmata, kā jau atzīmēju, tika piedāvāta kā ikdienas vēstures pētījums, tad, izlasot darbu, nepavisam neklūst skaidrs, kas tiek saprasts ar “ikdienu”.

Ikdienas un ikdienišķuma teorētiskās nostādnes sākotnēji tika risinātas socioloģijā. Virkne vācu sociologu septiņdesmitajos gados nodevās ikdienišķuma jēdziena izpratnes meklējumiem.⁴ Vācu sociologs Norberts Eliass (*Elias*), piemēram, piedāvāja ikdienišķumu izprast ar “pretjēdzienu” vai pretmetu (*Gegenbegriffe*) palīdzību, pretnostādot ikdienišķo neikdienišķajam. Proti: ikdiena kā pretmets svētkiem; ikdiena kā rutīna pretmetā nerutinizētajai sabiedrības dzīvei; ikdiena kā privāta dzīve pretmetā oficiālajai vai publiskajai dzīvei utt.⁵

¹ Istorik Iuris Pavlovich v programme “Utro na Baltkome”. Pieejams: <http://mixtv.mixnews.lv/mixtv/gosti/2472>

² LU Latvijas vēstures institūta pētnieču Dainas Bleieres un Irēnas Šneideres pētījumi, protams, nevar sniegt atbildes uz visiem šī laikmeta jautājumiem.

³ Nataliia Mikhailova (25.03.2013). Vse – v ad! Pieejams: <http://www.mixnews.lv/ru/exclusive/opinions/2013-03-25/1561>

⁴ Susanne Niemuth-Engelmann (1998). *Alltag und Aufzeichnung: Untersuchungen zu Canetti, Bender, Handke und Schnurre*. Würzburg: Königshausen und Neumann, S. 32–33.

⁵ Turpat, 33.–35. lpp.

Vēsturē ikdienišķuma jēdzienu ienesa franču annāļu skola un tās sekotāji, ikdienišķumu skatot caur struktūru prizmu,⁶ vai arī vācu t.s. *Alltagsgeschichte* skola, kas, apzinoties ikdienišķuma jēdziena strīdīgumu un neviennozīmību, to uzskata par pietiekamu, lai pretnostādītu tai historiogrāfiskajai tradīcijai, kas ikdienišķumu izslēdza no sava pētījumu loka.⁷ Šodien historiogrāfijā ar ikdienas vēsturi lielākoties tiek saprasts mikrovēstures veids, kas, vadoties no kādas no daudzajām ikdienišķuma paradigmām, balstoties uz ļoti detalizētām avotu, īpaši iepriekš “lielajā vēsturē” par mazsvarīgām atzīto avotu grupu studijām, mēģina rekonstruēt sociālantropoloģisko pagātnes realitāti. Ikdienas vēstures skolas pamatlicējs vācu vēsturnieks Alfs Litke (*Lüdtke*) atzīmē, ka atšķirībā no politiskās vēstures, kurā galvenā uzmanība tiek koncentrēta uz vēstures aktoriem, atbīdot otrajā plānā viņu prakses, ikdienas vēsture cenšas izpētīt visas cilvēka darbības formas.⁸

Izlasot Jura Pavloviča darbu, tā arī nevar īsti saprast, par ko tad tas ir, jo ikdienišķums nav definēts. Grāmatā, pēc autora teiktā, neesot arī nevienas darbojošās personas – tās varonis esot laikmets. Pēc dažiem teikumiem lasāms, ka ikdiena varētu tikt skatīta kā pretstats “lielajiem vēstures notikumiem” (5.–6. lpp.). Rezultātā nav izprotams, kas tad bijis autora pētniecības vai apraksta objekts.

Tikpat liela neskaidrība ir ar pētījuma avotiem un metodoloģiju. Atsaukšanās uz “simtiem zinātnieku, publicistu un atmiņu stāstnieku”, nevienu no tiem tekstā neminot, trūkstot atsaucēm un pat populārzinātniskajos izdevumos ierastajam bibliogrāfiskajam sarakstam, liek pret darbu izturēties aizdomīgi, jo nav skaidrs, no kurienes nāk fakti, ar kuriem autors operē. Tāpat nav skaidras metodes, ar kurām autors ir nonācis pie nereti ievērojamiem vispārinājumiem, kas stipri pārspēj ikdienas vēstures mikrovēsturiskumu. Lai pasludinātu visus mežabrāļus par bandītiem, deportācijas nodēvētu par ierastu policejisku akciju vai apgalvotu, ka, sākot ar 1965. gadu, cilvēki varēja publiski lamāt komunistus un čeka arestus veikusi gandrīz vai tikai izņēmuma gadījumos, vai paziņotu par masveidīgu bikini modes ienākšanu 50. gadu beigās Latvijā un katru puķu

⁶ Fernan Brodel' [Fernand Braudel] (2007). *Material'naija tsivilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV–XVIII vv.* Tom 1: Struktury povsednevnosti: vozmozhnoe i nevozmozhnoe. Moskva.

⁷ Al'f Lüdtke (1995). What is the history of everyday life and who are it's practitio-ners? In: Alf Lüdtke (ed.) *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life.* Princeton University Press, p. 5.

⁸ Al'f Lüdtke [Alf Lüdtke] (2010). Istoriia povsednevnosti v Germanii: ot marginal'noi k modnoi teme? Diskussii i istoriograficheskaia praktika s 1990-kh godov. V kn.: Alf Lüdtke. Istoriia povsednevnosti v Germanii: novee podkhody k izucheniuiu truda, voiny i vlasti. Moskva: Rossiiskaia politicheskaia entsiklopediia, s. 56.

audzētāju padarītu gandrīz vai par pagrīdes miljonāru (33.–34., 37., 64., 81.–82., 103. lpp.), vajadzīgi dzelžaini pierādījumi, vai arī šādi apgalvojumi ir vēsturiskas spekulācijas. Gan šie, gan citi autora apgalvojumi īsti neiztur avotos esošo informāciju.

Tas rada neskaidrības, un tādu nav maz. Minēšu tikai pāris piemēru: nav skaidrs, kur Latvijas nācija laika posmā no 1945. līdz 1950. gadam zaudēja 350 tūkstošus cilvēku (12. lpp.). Nav skaidrības, kāpēc LPSR ikgadējo kopproduktu (?) autors vēlas tik ļoti salīdzināt ar šodienas Ķīnu (80. lpp.), ja ne tikai aprēķina metodika, bet pat laiks un tehnoloģiskie tempi ir dažādi. Nav nācies dzirdēt par autora minētajiem “vidējā ranga ierēdņiem paredzētajiem slēgtajiem veikaljiem” Latvijā (116. lpp.), ja tādi bija, tad tiešām prasītos pierādījumi.

Tad par ko īsti ir grāmata? Es teiktu: par visu un reizē par neko! Kas licis izcelt vienas epizodes un ignorēt citas? Ieskats laikmeta politikā, cenu politika, algas, kinoteātru apskats, modes tendences, kādas (iespējams, nebūtiskas) problēmsituācijas izcelšana, brīvā laika problemātika u.c. apvienotas vienā nodaļā – veido fragmentāru un ļoti vienkāršotu stāstu par “ikdienu”. Informācija smelta, šķiet, gan tā laika preses izdevumos, gan oficiālajā statistikā, gan neskaidras izcelsmes avotos. Tomēr jāatzīst arī, ka Jura Pavloviča darbs “Padomju Latvijas ikdiena” nebūt nav zinātniski ignorējams, jo uzdod virkni nozīmīgu jautājumu, uz kuriem būtu jāmeklē gan akadēmiski pamatotas, gan tolerantas atbildes.

Kaspars Zellis

Kaspars Zellis. *Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945)*. Rīga: Mansards, 2012. 364 lpp. ISBN 978-9984-872-67-4

Pagājušā gada nogalē klajā nāca vēstures doktora Kaspara Zeļļa monogrāfija “Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945)”. Tās prezentācija, savienota ar diskusiju “Pro-